

Boris Koroman

POSTKOLONIJALNO ČITANJE NAZOROVA VELOG JOŽE

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK 821.163.42.09 Nazor, V.

Postkolonijalno čitanje Nazorove pripovijesti *Veli Jože* otkriva mjesta u tekstu u kojima se mogu iščitati elementi produkcije i reprodukcije, prezentacije i reprezentacije kolonijalnoga diskurza i rekonstrukcija kolonijalnoga subjekta nasuprot dosadašnjim dominantnim interpretacijama teksta kao priče o narodnoj borbi, borbi protiv eksploatatora i o potrebi narodne sloge. Ta mjesta pozivaju na razradu i interpretaciju alatima postkolonijalne kritike pri čemu se pokazuje kako je Nazorova ambivalencija zapravo immanentan element postupku *ispisivanja nacije*. U tome smislu nakon provedene analize u radu se dolazi do zaključka kako je *Veli Jože* s pravom kanoniziran tekst koji proizvodi i oslanja se na snažne nacionalne predodžbe kroz koji se može na različitim razinama progovarati o moderni, neoromantizmu, mitologiji ili usmenoj književnosti.

Ključne riječi: Vladimir Nazor, *Veli Jože*, postkolonijalna kritika, diskurz, nacija, interpretacija

Uvod

Vladimir Nazor pripada onome krugu pisaca koji uz Augusta Šenou ili Miroslava Krležu pripada neizbježnome „lektirnom“ kanonu u nizu desetljeća u kojima se nastava hrvatskoga jezika izvodi u različitim programima. U programu je za šesti razred osnovne škole predviđena njegova pripovijest *Veli Jože* kao obvezan dio lektire te se i u pojedinim izdanjima nudi metodička obrada ili bar kritički uvodi tome tekstu (Milanja 1999; Brešić 2008). Riječ je o komunikativnom tekstu koji je dugo prisutan u nastavnoj obradi, s kojim su dobro upoznate generacije čitatelja te istraživački interpretacijski povratak *Velom Joži* predstavlja uvijek potrebnu nadogradnju i proširivanje mogućih okvira njegova razumijevanja.

Vladimir Nazor također je i pisac koji svojim dugim djelovanjem u različitim strukturama „dugog trajanja“ i svojim ukupnim djelom „ideoafektivne neodoljivosti“ (Vučetić 1965: 14) otvara prostor za različita ideološka i politička iščitavanja odnosno poziva na neprestano reartikuliranje njegovih ideoloških pozicija. A one su doista višesmislene, policentrične: i hrvatske i jugoslavenske, i buržoasko-modernističke i revolucionarno lijeve, „civilizirane“ i „divlje“, „barbarske“, upravo *ambivalentne*; eksplicitno političko-tematski vezane i uz Stjepana Radića i uz Josipa Broza Tita, a u širokoj i katkada „prvoloptaškoj“¹ recentnoj raspravi o Nazorovim političkim uvjerenjima (što otvara i pitanje razloga medijskih interesa u suvremenosti, ali svjedoči i o Nazorovoj važnosti) i uz pravu književnu zagonetku oko „fantomске“ ode Anti Paveliću (usp. Jelčić i Pavletić 2008). Ideološko i političko Nazorovo pozicioniranje tema je koja intrigira i suvremene povjesničare književnosti i smješta Nazora kao „autora-kao-funkciju“ (Foucault 1998) u poziciju za različita prisvajanja „istina“, značenjska upisivanja pa i mistifikacije. Ideološkičnost je jedna od ključnih tema Nazorovih interpretatora i u tu se raspravu izazovno uključiti.

Vrlo zanimljiv recentniji doprinos iščitavanju pripovijesti *Veli Jože* i s njime povezanih Nazorovih tekstova, a koji je komplementaran pitanjima u ovome radu, dao je Inoslav Bešker u članku „'Ova mržnja stara' – Nazor i stereotipi o Talijanima u hrvatskoj štokavskoj književnosti“ (Bešker 2011), u kojem se uz Nazora i proizvodnju različitih nacionalnih predodžbā u njegovu opusu bavi i Šenoinim heteropredodžbama o Talijanima. Bešker se u ovome članku koristi alatima imagologije i postkolonijalne teorije, posebice radovima Gayatri Chakraworty Spivak, da bi interpretirao Nazorove imago-tipove, no njegova je analiza uokvirena interesom za interpretiranje predodžbi Talijana.

Zaziv za „postkolonijalnim uokviravanjem“ hrvatske književnosti dvadesetoga stoljeća upućuje i Boris Škvorc u članku „Utjecaj kolonijalnih ishodišta i postkolonijalnih okvira na čitanje (pričanje) nacije kod Andrića, Krleže i Nazora“ (Škvorc 2011). I taj se rad jednim dijelom nadovezuje na „krupnim potezima skicirane slike“ Borisa Škvorca kojima otvara „hipoteze o postkolonijalnoj zasićenosti prostora i kulture (ili kultura)“ (isto: 184) u kojima nastaje i stvara se hrvatska kultura i književnost, odnosno na njegov istraživački zaziv za problematiziranjem „hibridnosti“ i „zasićenosti“ postkolonijalnoga karaktera hrvatskoga identiteta (isto: 184), što predstavlja valjanu polazišnu poziciju za potrebne nove interpretacije tekstova. Koristeći se upravo tim postkolonijalnim teorijskim alatom u ovome radu, ponovnim iščitavanjem *Velog Jože* na površinu izbijaju određena simptomatična autopredodžbena čvorišta teksta koja otvaraju nova pitanja i pozivaju na daljnje analize i interpretacije. Riječ je metodološki o modelu postklasične naratologije koja nastoji integrirati formalne i kontekstualne naratološke pristupe tekstovima (Alber i

¹ U ovome se radu svjesnom odlukom izbjegava spominjanje različitih senzacionalističkih sadržaja o Nazoru koji se u elektroničkim i tiskovnim medijima pojavljuju posljednjih godina.

Fludernik 2010; Sommer 2012) – metodologiju koja polazi od pomnih naratoloških formalnih analiza teksta i koja se potom širi i nadovezuje na kontekstualne, u ovom slučaju postkolonijalne, interpretacijske poteze.

Mit, ideologija, ambivalencija

Dio Nazorova korpusa u kojem nastaje pripovijest *Veli Jože* književni povjesničari obrađuju u sklopu stvaralaštva vezanog za istarsku tematiku koja je nastala u „okviru narodnog i narodnoprporodnih kretanja u Istri početkom 20. stoljeća“ (Mihanović 2003: 122), među tekstovima koji konstituiraju tzv. „istarski mit“ (Paščenko 2011). To su proze koje se objavljuju od 1905.: *Krvava košulja* (1905.), *Veli Jože* (1907. i 1908.), *Istarske priče* (1913.) pa sve do tekstova i knjiga iz tridesetih godina, *Boškarina* (1928.), *Istarski bolovi* (1930.), *Istarski gradovi* (1930.).

Šime Vučetić stvaralačku fazu od 1892. do 1910. imenuje „mitološko legendarnom fazom“ (Vučetić 1976) u kojoj Nazor „stvara legende o našim plemenima“ (Vučetić 1965: 24) te pripovijest *Veli Jože* predstavlja aktualizaciju takva autorskog interesa. Mitske i mitološke alegorizacije u Nazorovu stvaralaštvu predstavljaju ishodišta za istraživanja poveznica Nazorove proze s europskim i širim slavenskim usmenoknjiževnim mitološkim koncepcijama (Paščenko 2001; Franković 2012).

Na pripovijest *Veli Jože* poetički, tematski i konceptualno najizravnije se nadovezuje zbirka *Istarske priče* iz 1913. s pričom *Albus kralj* te zatim i poslije bajke *Halugica*, *Divičin grad* te je njihov zajednički modernistički impuls često naglašavan. Upravo u tim tekstovima kroz proizvodnju i rekonceptualizaciju (novih) mitskih i mitotvornih narativa Nazor uspijeva povezati pedagoški interes nacionalnoga osvješćivanja s dvama ključnim literarnim ishodištima: s usmenom književnošću i njezinim mitotvornim potencijalom te s poetikom modernizma. U prozi *Albus kralj* „Nazor neoromantičarsku duhovnost provjerava mogućnostima secesionističke stilizacije, postižući oblikovnu ekonomičnost“ (Kravar 2001: 247). Zoran Kravar tako prepoznaje „mitski secesionizam“, i uspoređujući ga s Oscarom Wildeom, naglašava „rafiniranu likovnost“ tog teksta (isto: 278). Ljiljana Ina Gjurgjan cijelu studiju „Mit, nacija i književnost 'kraja stoljeća'“ (1995.) posvećuje koncepcijskim poveznicama Williama Butlera Yeatsa i Vladimira Nazora. Yeatsovi opjevani likovi Cuchulaina i Oisina „intertekstualno pripadaju istom semantemu iz kojeg je niknuo i Nietzscheov natčovjek“ (Gjurgjan 1995: 39), uklapaju se u poetike koje odgovaraju obzoru *fin de sieclea*. Riječ je o jednoj mogućnosti artikuliranja modernističkih tvorbi koje se kroz nacionalne ideologeme, pa i u povratku „neoromantičarskoj duhovnosti“, povezuje s toposima mita, folklora uklapajući ih u modernistički koncept emancipiranog polja umjetničkog (i umjetnosti kao potencijalno emancipacijskoga projekta). Cvjetko Milanja Nazorovo rano stvaralaštvo tako promatra kao „racionalnu konceptualizaciju“ „parnasovskog poetičkog ideala“ (Milanja 1999: 12);

postupak alegorizacije i mitologizacije jest „logički 'idealni' model u Nazora“ koji pretpostavlja „mit i stilizaciju“ (isto: 12).

Zajednički je nazivnik koncepciji proizvodnje stiliziranog alegorijskog polifonoga nacionalnog mitotvornog teksta ukorijenjenost u paradigmi modernizma, no pitanja modernosti i modernizma koja se tako uobičajeno vezuju uz Nazorov opus također nisu jednoznačna.

Zoran Kravar potvrđuje i na poetičkoj razini Nazorovu *ambivalentnost*, određujući Nazora kao „modernog antimodernista“ (Kravar 2006), autora koji se i autolegitimacijski prepoznaje kao modernist, slijedeći stilske imperatve razdoblja, no sadržajno se uklapajući u europski kontekst „civilizacijskih skeptika ili pesimista“, idejnih antimodernista ili „melankolika“ (Badurina 2009), čije pisanje u razdoblju moderne predstavlja „više pravilo nego iznimku“ (Kravar 2006: 27). Međutim, sam Nazor ponovno je „iznimka“ i među tim piscima antimodernističkoga impulsa jer su oni „tradicionalno simpatizirali opcije desno od građanskoga centra“ (isto: 28) za razliku od Nazorova, posebice poznoga priklanjanja komunizmu, a i stoga jer u ukupnom Nazorovu djelu neprestance poigravaju njegov „vitalizam“ i „civilizacijski pesimizam“.

Natka Badurina upućuje na nekoliko „zagonetki“ Nazorove antologije *Lirici croati* iz 1942., na „nelogičnosti“ njegova predgovora talijanskim čitateljima iz pozicije „dobroga divljaka“ (Badurina 2009: 215), kao i na „obrnuti rodni klišej“ u moderni u kojem se „civilizacija može shvaćati kao žena“ (isto: 212), a balkanski narodi kao „njezini zahvalni sinovi“, no koje se zbog barbarove agresivnosti pokazuju ipak kao „nespojive metafore“ (isto: 213).

Konačno, već 1918. i Antun Barac u svojoj prvoj ozbiljnoj kritičarskoj studiji upotrebljava retorički potez oksimorona opisujući Nazorovu poetiku te se tako i s pozicija njegove kritike estetsko-filološkog usmjerenja Nazor također može označiti *ambivalencijom*, on je „kolektivist, no u biti je svojoj individualist“ (Barac 1918: 66).

Tema Nazorove ideološkosti i ideološke pozicioniranosti prati toga pisca od najranijih kritičkih tekstova o njemu; dovoljno je podsjetiti na spomenutu Barčevu studiju i eksplicitno otvaranje teme njegova nacionalizma (Barac 1918: 57-66). Već Barac otvara pitanja hibridnosti i višeslojnosti identiteta i poetskih mitotvornih predodžbi, u dvo-razniskom okviru, hrvatskom i još-uvijek-ne jugoslavenskom: „I Nazor i Meštrović su nacionalisti u smislu jedinstva Hrvata i Srba, ali je razlika među njima ista, koja je razlika između nacionalizma hrvatskoga i nacionalizma srpskoga“ (isto: 62). Dok Barac piše o kolektivnim artikulacijama umjetničkih nacionalizama, a drugi će se povjesničari književnosti kretati u smjeru prepoznavanja „Nazorovog državotvornog aktivizma“ (Mihanović 2003), Zoran Kravar prepoznaje dva modusa nacionalizama odnosno identitarnih političkih programa samoga Nazora. Pišući o njegovoj poeziji, promovira pristup koji je „u ideološkom smislu dvoznačan, kadšto na crti ekskluzivno hrvatskih, a

kadšto jugoslavenskih političkih programa“ (Kravar 2006: 13-14). Kravar nadalje prepoznaje da je riječ o dvama konceptualno različitim identitetima², međutim: „Nazorov nacionalizam – bilo hrvatski ili jugoslavenski – sadržavao je i misao o kulturnom neiskustvu južnoslavenskih naroda, o njihovoj blizini precivilizacijskom iskonu“ (isto: 23), zaključak koji je važan za tu analizu.

Pokazuje se da u velikom i dugo nastajućem Nazorovu opusu *ambivalentnost*, kao i istovremeni „atribut jedinstvenosti i mnoštvenosti“ (isto: 5) te „hibridnost“ (Škvorc 2011) predstavljaju strukturne elemente koji se prepoznaju na različitim razinama i u različitim interpretativnim smjerovima te se čini kako se te naizgled nestabilne analitičke pozicije počinju uspostavljati i kao inicijalne pretpostavke, neizbježna ishodišta za pristup njegovu djelu.

Priča u postkolonijalnoj optici

Pokušaj iščitavanja *Velog Jože* setom alata koji se temelji na postkolonijalnoj optici u okvirima postklasične naratologije zahtijeva na početku povratak tekstu i priči, ponovno iščitavanje teksta s novim naglascima.

Pripovjedni svijet, dijegetički univerzum *Velog Jože* počiva na naizgled preglednim dihotomijama uklopljenim u ranonovovjekovni hibridni feudalno-patricijski poredak. Te se dihotomije distribuiraju i artikuliraju prema nekoliko osnova; prema nacionalnim, odnosno u kontekstu početka dvadesetog stoljeća, „rasnim“, društvenim te klasnim, socijalnim i ekonomijskim. S jedne su strane Slaveni, s druge romansko stanovništvo, odnosno „Mlečići“; „kmetovi“ – najamni radnici bez tragova pisanih prava i bez suvremene organizacije društva supostavljeni su građanima Republike i njihovim vladajućim predstavnicima; ključna opreka je dakako ona mitomorfna: divovi – ljudi. Iz tih se inicijalnih opreka organizira i cijeli niz drugih, ne manje važnih, konstitutivnih binarnih opozicija: razmjenska ekonomija – zlato i monetarna ekonomija, najamni rad – upravljanje radom, organiziran politički ustroj – spontana anarhoidna društvena organizacija, staro mitsko stanovništvo – doseljenici. Neke od tih opreka imaju uporišta u povijesti (i u povijesnim stereotipima, dakako), poput nacionalno-klasnog i društvenoupravljačkog klastera u ustroju mletačke države ili povijesnih činjenica doseljavanja Istre (usp. npr. Bertoša 1986), dok je kod drugih, posebno onih fantastičnih koji uključuju motive

² „Dok se Nazorova djela bliska hrvatskom nacionalizmu bave uglavnom temama iz srednjovjekovne prošlosti te kruže oko ideje povijesno legitimiranoga državnoga prava, njegove jugoslavenski inspirirane pjesme, (kojih je ponajprije u zbirci *Nove pjesme* osobito u ciklusu *Krv*), više se oslanjaju na motive štokavske usmene poezije, a među njihovim simbolima ističu se metonimičke reprezentacije rase – zemlja, materinstvo, osobito krv.“ (Kravar 2006: 14, 15, usp. i Kravar 2001: 165). Kravarova ocjena tako bi *Velog Jožu* smještala na pol bliži tekstovima jugoslavenske koncepcije.

drevnoga stanovništva, divova koji izolirano žive po Istri, razvidno kako je riječ o fikciji, odnosno na djelu je jasan postupak alegorizacije.

Slavensko stanovništvo predstavljeno je dakle kao mitsko starosjedilačko stanovništvo čiji „rijetko posijani“ preostali pojedinci zbog veličine i snage služe kao robovi ili najamnici „građanima“ u pojedinim organiziranim urbanim sredinama, gradovima. Ostalih pripadnika na Poluotoku u tekstu nema. I dok lokacije računaju na konkretne i realne prostore Istre (Motovun, Poreč, Pazin, Buzet, Labin itd.), takva struktura pripovjednog svijeta predstavlja posve fantazijsku konstrukciju.

U spomenutoj studiji Ljiljane Ine Gjurgjan (1995.) Veli Jože stoji uz bok Cuchulainu, liku iz irske usmene predaje koji je stiliziran i modernistički obrađen u poemama Williama Butlera Yeatsa. I Cuchulain je krupan i snažan, predodžbeno logičan nositelj irskoga nacionalnog inventara. Naslanja se na devetnaestostoljetno zamišljanje keltskoga mita u engleskoj književnosti, s Ossianom kao začetkom, kao akter u borbi protiv engleske kolonijalne dominacije.³ Usporedba s Velim Jožem kao likom u više elemenata pokazuje se i valjanom i korisnom za razumijevanje, ali ona opet upućuje i na kompleksnost govora iz antikolonijalne perspektive. U usporedbi Nazora i Yeatsa kompleksnost i „zasićenost“ kulturom osvajača vjerojatno je najuočljivija na Yeatsovom slučaju već zbog činjenice da

³ Vrijedi spomenuti način na koji jedan engleski pisac i profesor stare engleske književnosti dvadesetak godina nakon Yeatsa pristupa konstrukciji fantastično-mitotvornog svijeta stvarajući u današnje vrijeme jedan od najpopularnijih pripovjernih univerzuma, već i činjenicom da je riječ o tekstu koji uspostavlja globalno popularan i utjecajan žanr *fantasyja* i postaje njegovom inicijalnom referentnom točkom. Riječ je dakako o oksfordskom profesoru J.R.R. Tolkienu i njegovu romanu *Hobit* (1937.).

Nije naodmet primijetiti svojevrstu inverziju u kojoj su divovi kao glavni aktanti u *Hobitu* zamijenjeni patuljcima – hobitima. I ne samo to, lik hobita upravo u romanu *Hobit* proizveden je kao tipičan predstavnik engleskog *countryside* malograđanina koji je potpuno otporan na pustolovinu, a i literarna konstrukcija prostora *Middle Eartha* to potvrđuje, te se u analizama „često moglo zapaziti kako krajolik Shirea podsjeća na ruralnu Englesku“ (Kullman 2009: 44) (usp. i zanimljiv polu-fanovski zbornik Weinrich i Honegger 1996). O čitanju pripovijesti *Veli Jože* kao teksta žanra *fantasyja*, pa i prvoga *fantasy* romana hrvatske književnosti postoje pozivi u hrvatskoj publicistici (Šišović 2009) koje valja spomenuti imajući u vidu kolonijalnu logiku. Te opaske također svjedoče i o zanimljivoj „borbi za značenje“ na polju popularnoga gdje se oznaka i označitelj *fantasy* književnosti prepoznaje kao moćan pojam.

Moguće bi bilo postaviti tezu da se kroz logiku inverzije – imperijalna kultura = patuljci, kolonizirana kultura = divovi – nazire mogućnost upisivanja i ispisivanja kolektivnih kulturnih žudnji unutar žanra fantastike; društveno potisnuta ili s druge strane konzumirana, djelotvorna i ispoljena moć se u toj retorici tako sublimira, odnosno potiskuje i hipokoristično ublažava.

Međutim idejama da bi se *Velom Joži* moglo pristupiti kao tekstu koji inicira *fantasy* žanr u hrvatskoj književnosti, premda je na mnogim formalnim razinama ta usporednica valjana, kao argument koji im ne ide u prilog upravo valja postaviti naglašenu alegoričnost i nacionalno-pedagošku komponentu *Velog Jože* (i Cuchulaina također) koji predstavljaju interpretacijski postulat, ishodište i namjeru teksta, neovisno o publici. Tolkien, naprotiv, kao utemeljitelj *fantasy* žanra ima namjeru pisati (samo) pripovijest o velikoj pustolovini maloga uplašenog bića.

engleski imperijalizam alegorizira upravo engleskim jezikom, dok se kod Nazora ona iščitava na drugim razinama.

Nazor u tekstu istovremeno uspostavlja vrijeme koje dijelom pronalazi uporište u povijesti, no koje je prepuno i nerazjašnjenih odnosa i situacija, to je „vrijeme nacije“, „metaforično“ i „heterogeno“ (Bhabha 1992). Te se „mitskopovijesne“ nejasnoće u tekstu otkrivaju na više mjesta:

Slabo se čega spominjem. Znam samo, da je jedanput sve drugačije bilo - drugačije, a i čuda lepše. Spominjem se da sam još otrok prišal u ovi kraj, i da je moj otac pomagao zidati grad na gori, i da smo va njem bivali. Pa je za neko vreme bilo svima dobro, nam velim, dokler smo bili sami. (Nazor 1984: 13)

Bilo je velikih kamiki na polju, a mi smo jih nosili na breg, na plećih, da ozidamo kaštel, i bilo je još mnogo tega, i pripetilo se je čuda stvari. Bilo nas je jedanput veli broj va ovom kraju, a sada sam sâm. Drugoga se više ne spominjem. (isto: 13)

Kančelir je govorio kako je s arhivarom premetnuo sve stare spise, a da nije našao ni retka iz kojega bi izlazilo to tobožnje pravo kmeta Jože. (isto: 15)

Te pukotine u mitskopovijesnom vremenu ostaju do kraja nerazjašnjene, no one ne predstavljaju značajna motivska sredstva naracije, odnosno ono što Barthes imenuje „funkcijama“ (Barthes 1992), već predstavljaju „informante“ ili katkad „indicije“ iz kojih se tek u interpretaciji mogu iščitati nestabilnosti u proizvodnji alegorijskoga svijeta. One su međutim usporedive s nastajanjima narativa o nacijama, odnosno procesima „ispisivanja nacije“ kako to opisuje Homi Bhabha: „Usred napretka i moderne, jezik ambivalencije otkriva politiku 'bez trajanja'“ (Bhabha 1992: 161). Nazor nastoji istovremeno potvrditi mitsko vrijeme i status Slavena-divova kao dugotrajan i nepromjenljiv u više stoljeća, no nema namjeru obrazlagati povijesnu logiku. S pozicije zapleta alegorijska pripovijest sa slabom povijesnom motivacijom pokazuje se nepotpunom i tek izražen motiv neutemeljenih nepravdi, najprije osobnih, a potom osviješteno kolektivnih, može postati funkcija u tekstu koja motivira revolucionarnu akciju koju Jože poduzima nakon susreta s Galeotom Ilijom. U tekstu se međutim može saznati kako doista jest riječ o odnosima društvene nejednakosti između Mlečića i divova, u smislu eksplicitno imenovanoga „ropstva“ odnosno eksploatacije „domorodaca“. Nepravda je iz Jožine fokalizacijske pozicije emocionalno jasna, no povijesna je uzročnost s namjerom nepregledna. Riječ je o proizvodnji diskurza nacionalne povijesti, o reprodukciji njezina narativa u mitologiziranoj alegorijskoj varijanti, o govoru koji je smješten u predodžbenom aprioriju velike naracije o vjekovnim povijesnim nepravdama i eksploataciji našeg naroda, a koji je preduvjet za razumijevanje teksta.

U tekstu se navodi prostor Venecije kao središte ranonovovjekovnoga feudalnog svijeta s elementima kapitalističko-merkantilnoga upravljanja u začecima i saznaje se da postoji namjera da se Jožu u metropoli prikazuje kao primjer egzotiziranoga „dobrog divljaka“ (Nazor 1984: 16), što također i uza sve ostalo upućuje na to da je alegorizacija usmjerena na prikazivanje „subalternih“ odnosno kolonijalnih subjekata, odnosno upravo „potčinjenih (*subject*) rasa“ (Spivak 2011; Said 1979).

Na razini postave dijegetičkoga svijeta čini se da i uz mitskopovijesne pukotine nema problema u dekodiranju Nazorove alegorije, iščitavanje toga teksta računa na nacionalni hrvatski, a potom i na južnoslavenski mitski narativ o narodu koji nema svoju državu, koji je vjekovno eksploatiran dok pati pod tuđinom. *Veli Jože* trebala bi doista biti pripovijest o borbi za oslobođenje od kolonizatora pa i o emancipaciji od statusa kolonijalnoga subjekta. Problem je, međutim, u tome što razvoj priče, struktura naracije, aktantska i fokalizacijska rješenja, različitim elementima utkanim u tekst tako jasno postavljene dihotomije iznevjeravaju, potiru, dovode u pitanje, pa i negiraju, odnosno dosljedno ih problematiziraju.

S pozicije raspleta priče taj je problem vjerojatno najvidljiviji – emancipacijski projekt stvaranja samostalne, autonomne, autohtone i nezavisne zajednice jednostavno nije uspio; sloboda nije postignuta, kotač povijesti vratio se unatrag unatoč dostignutom marksističkom konceptu „klasnoga osvještavanja“ podčinjenih. Kraj je teksta zapravo u toj mjeri pokazatelj neuspjeha „revolucionarne prakse“ da se može riješiti jedino prijenosom „tisućljetne borbe“ na projekciju u budućnosti pri čemu se tek otvara „nada u mogućnost stjecanja slobode kada narod duhovno bude sazrio da je složno izbori“ (Franković 2012: 166). „Krivnja“, odnosno uzroci neuspjeha leže u devizi o „slozi“ koja se od nacionalnoproreporodnoga razdoblja prenosi desetljećima kroz 19. stoljeće. Adresiranje krivnje u tekstu naznačeno je i u krajnjemu Jožinu osjećaju osobne krivnje zbog neuspjeha zajedničke pobune, čime se ona individualizira, odnosno „nesloga“ se tumači slabošću pojedinaca, uz „pasivnost i povlačenje kao pogreške kolektiva“ (isto: 167). Ta je osobna oholost kao slabost pojačana i motivom *alkohola*, i u suvremenosti snažne kolonijalne slike u proizvodnji predodžbi o različitim „domorodcima“.

Kolonijalni imagotip i distribucija kolonijalnog diskurza

Nesloga, slabost kolektiva i individualiziranje odgovornosti predstavljaju logične i legitime argumente neuspjeha kolektivnoga emancipacijskog utopijskog projekta divova-Slavena, međutim, tekst je narativno koncipiran tako da te argumente dodatno problematizira. Vidljivo je to iz uobičajene analitičke razine analize pripovijedanja koje obuhvaćaju pripovjedačke perspektive i fokalizacijske pozicije (usp. Genette 1992).

Pripovijedanje je u *Velom Joži* uobičajeno za takav tip mitotvornoga teksta, pripovjedač je u trećem licu, pouzdan, sveznajući i lociran u alegorijskom vremenu („bilo

je to davno...“) s proširenim „horizontom očekivanja“ zbog jasno određenoga pripovijedanja u žanru fantastike. Fokalizacija je, međutim, zanimljiva – u prvome je dijelu teksta ona u dobroj mjeri uokvirena Jožinim *point of view*, njegovom subjektivnom motivacijom, u formi uobičajene unutarnje fokalizacije. Naznake izmjena fokalizatorskih perspektiva vezane su pak uz lik Kamarlenga Civette, primjerice u odlomku nakon neuspješna napada na ujedinjene kmetove:

Svaki je od njih htio ozbiljnim i dostojanstvenim držanjem sakriti strah koji im je tištio dušu; samo je Civetta škiljio zlobno očima, siguran da će prije ili kasnije prevariti ljudeškare. (Nazor 1984: 48)

*Na veliko čudo sviju plemenitaša kamarlengo je Civetta samo šutio. Bijaše se osušio kao kolac, pustio da mu raste brada i zgrbio se kao starac. Otudivao se od drugova i sjedio satove na vrhu Štrigine glavice, žmireći očima prema gradu divova. **On je nešto čekao.** Jednog se dana vrati kradom u Motovun.* (isto: 52)

Možemo prepoznati prijelaz u vanjsku fokalizaciju (Genette 1992); to i nije neočekivano jer se Civetta dosljedno kroz tekst provlači kao lik koji oponira općim stavovima građana o kmetovima, on uvijek „zna više“. Tu je pak u ulozi intriganta i pokretača radnje, odnosno i sada njegove namjere moraju do kraja teksta ostati nepoznate. Takva struktura, međutim, kamarlenga Civettu smješta u neku vrstu povlaštene aktantske pozicije – o namjerama i dvojabama Jože čitatelj saznaje sve, no Civetta ostaje onaj koji od početka teksta drži konce naracije, „onaj koji zna više“, on upravlja raspletom pripovijesti.

Upravo je iz tako konstituirane narativne pozicije potrebno prepoznati u tekstu što to Civetta „zna“ i što to prešućuje, sagledati „sadržaj“ njegova znanja. Civetta prvo daje naslutiti sadržaj svoga znanja u dijalogu majeutičke strukture:

Zašto se dakle ne vraća gospodarima? Čemu je pobjegao u to leglo Psoglavaca, u tu prokletu goru?

- Al nam je tu lepo! Delamo. Slobodni smo.

*Podeštat nije očekivao da će iz Jožinih usta čuti te riječi, pa nije znao što bi odgovorio. Ali se umiješa kamarlengo i zamoli Jožu, neka mu pokaže pismo u kojem stoji da je kmet ravan građanima i da može biti slobodan. **Jože se zbuni. Kamarlengo ga onda upita, zna li on što to znači: biti slobodan:***

- Ne znam, ma eto... Sada mi je nekako drugačije. Sad mi je delo milije. Sad je sve to moje. Čovik sam ka i oni. (Nazor 1984: 49)

U tome odlomku važno je nekoliko elemenata: Jožin „prirodan“ opis pojma sloboda, sloboda povezana s marksističkom koncepcijom prevladavanja otuđenja od rada („delo mi je milije“), no najznačajniji i narativno funkcionalan opis donosi strukturu osjećaja koji otkrivaju zbuđenost i nesigurnost, a uklopljen je u majeutički pedagoški mikrožanr.

A zatim u odlomku, kada u pripovijesti već postaje jasno da se u utopijskome svijetu Psoglavčeva brda otvaraju pukotine razdora, Civetta otkriva svoj do toga trenutka prešućivan sadržaj i strukturu znanja te postaje eksplicitan⁴:

Kamarlengu je pače pošlo za rukom umiješati se u svađe što nastaje između divova; govorka se da im je on nekom prilikom i sudio, te ih pomirio. Civetta ne psuje građane što rade kao težaci i stiska oba oka da koješta ne vidi. Podeštati odlaze; on ostaje sa svojim slugama. Gradi na Štriginoj glavici daščaru – sigurno će prezimiti u tim gorama. Što snuje taj Mlečić, kad su kmeti slobodni i jaki a div Jože prosipa posljednje dukate? Svršila je žetva za divove i berba zlata za građane – doba da se ide.

Kad svane pramaljeće, oni će opet amo da vide je li Veli Jože naišao na koju novu riznicu.

Tako govore građani i vrše posljednje radnje okolo Psoglavčeva brda. Spušta se magla, pušu prvi hladni vjetrovi. Građani se dižu da putuju. Primorci su već otišli. Svakog jutra kreće po koja četa sa Štrigine glavice. Tabor je gotovo opustio i počeo se žutjeti od opala lišća.

Posljednji koji prođe, bijaše motovunski podeštat.

– Idemo i mi? – reče jednog dana kamarlengu.

– Ostajem – odgovori Civetta.

– A čemu?

– Ja ću natrag s Velim Jožom.

– Šalite se, kamarlengo. Izgubili smo zauvijek kmete.

– Nismo.

– Al ne vidite što se zbililo!? Prenuše se, složiše se. Muka im urodi. Oni nas više ne trebaju.

*– Trebaju. **Staza je do slobode duga i trnovita.***

– Oni je već prevališe svojim orijaškim nogama. Oni nas prekoračiše. Građani su služili svome bivšemu robu.

*– Građani su služili zlatu. Puzali su pred zlatnim teletom: nisu se klanjali tom orijašu sa glinenim nogama. Dobro je što naši izmamiše novac iz kmetskih šaka, ali je kmet sam rudnik koji ne smije nikako iz naših ruku. **Ono što gorostas mora svladati da dođe do prave slobode, leži u njemu. S time računamo.***

⁴ Korisno je upustiti se u nadogradnju analize koju prilaže Boris Škvorc u prije spomenutu radu: „Priča elite jest priča drugog, motovunskih Talijana, povlaštenog grada ili venecijanske (okrutne) hegemonije, ali on uvijek ostaje s 'one strane' i nije predmet analitičkog procesa polifoniziranja različitih glasova koji se problematiziraju ili fokaliziraju kao agensi tekstualnog.“ (Škvorc 2011: 181). Ta je tvrdnja doista točna, s ogradom da je ipak u slučaju lika kamarlenga Civette moguće prepoznati Bahtinovsko višeglasje, i to na način na koji se ono konstituira u Bahtina, na različitim pripovjednim razinama (usp. npr. Bahtin 1989: 15), a što je posve pregledno i u odlomku koji slijedi.

– *Vi se onda nadate da ćete u njemu utući čovjeka.*

– *Taj je čovjek još uvijek tako malen da ga ne treba ni svladati. Dosta mi je da kakogod pospješim ono što će se svakako desiti.* (isto: 63)

Valja svakako primijetiti kako kamarlengo Civetta ne upotrebljava slučajno ovakav iskaz: „S time računamo“. Prvo lice množine nije primijenjeno jer u njegovu planu postoje i drugi sudionici (u tekstu se neprestano ističe kako je riječ o Civettinoj izdvojenosti i usamljenosti u stavovima i odlukama nasuprot ostalim Mlečićima). Civetta upotrebljava „mi“ jer zna da iskazuje zajedničku općepoznatu istinu svoje društvene skupine, da iskazuje unutar „predodžbenog apriorija“ – a „neka vrsta simboličkog poretka ili povijesnog apriorija predodžbenih, misaonih i jezičnih shema“ jest upravo definicija pojma *diskurz*, u značenju koje mu pridaje M. Foucault (Biti 2000: 78).

Ako se pristupi jednostavnome dekodiranju alegorijskog iskaza u navedenome odjeljku i označitelje „kmet“ i „gorostas“ zamijeni etnonimom, primjerice „Slavenom“, teško je u takvoj izravnosti propustiti iščitavanje izjave postkolonijalnom optikom. Te izjave u dijalogičnoj strukturi (zbog koje je tekst i uputno nazvati pripovijesti, jer se svakako ne radi o noveli) eksplicitno pripadaju kolonijalnom diskurzu, i to njegovu radikalnom, rasističkom odvetku, no one i unutar teksta zorno prikazuju, (re)prezentiraju kako je taj diskurz u konkretnom narativnom tekstu funkcionalan i djelotvoran. Ako bi se iz te optike ponovno iščitala pripovijest o Velom Joži, pripovijest o neuspjehu organiziranja društvene utopije Slavena-divova leži u njihovoj imanentnoj „rasnoj“ predodređenosti i podređenosti. Tim potezom *Veli Jože* prestaje biti (samo i jedino) pripovijest o „borbi naših naroda“, već otvara problem *reprodukcije kolonijalnog subjekta* u tekstu. Drugim riječima, Jožini odabiri koje on čini kao alegorijski lik, glavni aktant, povlašteni fokalizator, uz pripovjednu strukturu koja izdvaja Civettu, kao i narativna kompozicija s raspletom povijesnoga neuspjeha, upravo potvrđuju i reproduciraju rasistički kolonijalni imago, potvrđuju njegovu djelotvornost i pokazuju na kojim se sve pripovjednim razinama on distribuira.

Pitanju o tome zašto bi Nazor napisao pripovijest koja prikazuje neuspjeh Hrvata/Slavena argumentirajući ga reprodukcijom kolonijalnoga diskurza vratit ćemo se kasnije. Uputno je dati kratak pregled kako su te predodžbe doista imago (stereotipni) elementi koji upravo diskurzivno funkcioniraju u više stoljeća komunikacije slavenskog stanovništva u Jugoistočnoj Europi s ostatkom Europe.

U pristupu analizi toga imagotipa u pripovijesti *Veli Jože* vrijedi svakako započeti od ucrtanih literarnih predodžbi Zapada prema prostorima s naše strane Jadrana, a koje ostaju zanimljive i u suvremenosti, primjerice u istraživanjima Mladena Machieda, Inoslava Beškera ili Valnee Delbianco, no nadalje valja se podsjetiti i najsnažnijega konstitutivnog imagotipa – Morlaka. Morlakizam je svakako nezaobilazno i pomno istraženo ishodište „našega“ „poluorijentalizma“ te je moguće u pristupu preuzeti jednu

od ponuđenih shema „dihotomija“ opreka koje Nino Raspudić iznosi u recentnijoj studiji o predodžbama Hrvata u talijanskoj književnosti „Jadranski (polu)orijentalizam: prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti“ (2010). Neke od (tridesetak) dihotomija između Zapada (stanovnika zapadnog Jadrana) i Morlaka (stanovnika istočne obale) koje iscartava Raspudić jesu:

Zapad – Istok, znanje – praznovjerje, civilizacija – divljak, politologija – etnologija, promatrač – promatrani itd. (Raspudić 2010: 51).

Sve su to opreke koje je moguće potvrditi u tekstu *Veli Jože* i koje su u njemu konstitutivne i funkcionalne. I premda kroatisti unisono s pravom primjećuju kako Nazor svoju inspiraciju za Velog Jožu crpi iz predodžbenog i mitotvornog inventara hrvatske usmene književnosti, iz legendi o divovima (usp. npr. Bošković Stullli 1959), pa i iz mitološke svijesti o „kultnom junaku, branitelju roda i plemena“ (Paščenko 2003: 37), pokazuje se da značajan popis strukturalnih elemenata u binarnim oprekama zapravo pripada inventaru višestoljetnih zapadnih kolonijalnih predodžbā o stanovnicima ove strane Jadrana.

U vremenu, međutim, u kojem nastaje tekst *Veli Jože* egzotizacija istočne strane Jadrana poprima nešto drugačije konture, konačno to i jest postmletačko razdoblje koje obilježava studioznost istraživača Austro-Ugarske Monarhije. Stoga se predodžba o „dobrim divljacima“ donekle sužava s opće predodžbe Morlaka i usmjerava prema sasvim specifičnoj skupini u Istri – Ćićima. Lidija Nikočević u studiji *Iz etnološkog mraka* (2008.), o austrijskim putopisima s prijelaza stoljeća, pokazuje u kojoj su mjeri stereotipne predodžbe o Ćićima rezistentne i kroz devetnaestostoljetne ozbiljne putopise, pa čak i do današnjega vremena⁵. Tako je snažne imago tipe moguće potvrđivati i izvan okvira isključivo talijanskoga repertoara predodžbā⁶.

Ambivalencija i „hibridnost“ kao ishodišta *ispisivanja nacije*

Situacija s reprodukcijom kolonijalnoga imago tipa i s problemom kolonijalnoga subjekta otvara okvire postkolonijalne teorije, posebice u smislu prepoznavanja problema „podređene rase / rase subjekta“ (*subject race*) Edwarda Saida (1979.), no još izravnije

⁵ Dakako da tridesete godine dvadesetoga stoljeća u talijanskoj kulturi predstavljaju vrhunac sada već „imperijalističke“, rasističke kulturne politike talijanskoga fašizma (Badurina 2009: 196-210).

⁶ Ono što bi nadalje u nekim budućim analizama moglo zaokupiti pozornost jest i pozicija kojom bi se tekstu *Veli Jože* moglo pristupiti neomarksističkom optikom, odnosno, uvesti analizu i pojam *klase* kao također konstitutivni element Nazorova svijeta, za što ima dovoljno argumenata u tekstu. Tu valja biti oprezan i svakako pokušati izbjeći zamku kojom bi se u tekst *Velog Jože* vulgarno upisivao ili pripisivao ikakav revolucionarni potencijal (koji bi anticipirao povijesne događaje). Nazorov je ekonomski model utemeljen ne na eksplicitnoj formuli kritike postojećeg ekonomskog uređenja u pripovjednom svijetu *Velog Jože*, već na (neuspješnom) pokušaju osmišljavanja alternative nepravednoj i kolonijalnoj ekonomiji.

upućujući pogled na važan esej Gayatri Chakraworty Spivak „Mogu li podčinjeni (subaltern) govoriti?“ (2011.). Doista se otvara interpretacijska mogućnost iščitavanja *Velog Jože* kao još jedan pokušaj davanja glasa podređenima (subalternima), uza sve nedorečenosti pa i paradokse konstituiranja takva glasa i nedovršenost subalternog kao identiteta. Spivak, baveći se posebno Indijom i subalternim koji se „komplicira u imperijalističkom projektu“ (isto: 100), uokviruje pojam smještajući u prvi plan problematiku prepoznavanja potrebe, potencijala, ali i (ne)mogućnosti glasa koji je Drugi Zapadu te psihoanalitičkom, marksističkom i feminističkom optikom predstavlja poteškoće subalternoga da se inaugurira kao subjekt. Intelektualci u njezinu eseju igraju značajnu ulogu; Zapadni (francuski poststrukturalisti) prepoznaju potrebu i obvezu da „moraju pokušati otkriti i spoznati diskurz Drugoga u društvu“ (isto: 69), dok intelektualce iz postimperijalističkih i postkolonijalnih društava Spivak prepoznaje kao „pokretne tampon-zone regionalne elite“ (isto: 103) koji se nalaze u poziciji razlike prema dominantnim osvajačima, ali s druge strane i prema „narodu“ te prema pravim, nevidljivim subalternim skupinama. Vladimir Nazor kao hrvatski intelektualac, sljedbenik europske moderne i vrstan poznavatelj talijanske književnosti doista bi predstavljao glas „regionalne elite“; pišući o temama narodne emancipacije njegova je pozicija od početka saturirana različitim identitarnim slojevima.

No vratimo se pitanju o tome zašto Nazor piše pripovijest u kojem je pripovjedni svijet koncipiran hibridnim mitopredodžbama koje izvire i iz usmenog folkloru i iz pisanih diskurzivnih praksi kolonizatora i koja na poziciji raspleta upravo reproducira kolonizacijske mitove. Dakako da su koncepti „sloge“ (Brešić 2008) i „tragika nesloge“ (Franković 2012) nadređeni pojmovi pod čijim bi se kišobranom mogle prikriti ambivalentnosti teksta, međutim, čini se da ima dovoljno smjernica koje mogu ponuditi i dodatna razjašnjenja nejednoznačnosti *Velog Jože*. Tako već i Bešker pri kraju svoga rada konstatira: „Prilično je lako, iako i reduktivno, zaključiti da se Nazorova fikcijska heteropredodžba Talijana temelji na njegovoj autopredodžbi o Hrvatima koji bi, slavni i moćni, postigli puno više i bolje da im vražji tuđini daju ili da su, barem, sami Hrvati bitno složniji i manje naivni, što je jedna od konstanti preromantizma i romantizma... ali koja se u hrvatskoj literaturi proteže i bitno dulje, barem do Gotovca.“ (Bešker 2011: 44)

Sanja Franković (2012.) pripovijest o *Velom Joži* interpretira okvirom kritike Northorpa Fryea i primjećuje da je u tekstu na djelu aktivacija modusa tragike. Tragika i *hybris* nesumnjivo smještaju *Velog Jožu* u pol pasivizacije „usudom povijesti“, međutim, čini se kako je i pored takva retoričkoga razrješenja nužno prepoznati nekoliko elemenata koji problematiziraju tu pasivizaciju: jedan se krije u pripovijesti koja tematizira revolucionarni prevrat i koji nosi didaktički pedagoški potencijal, drugi se otkriva u političnosti žanra alegorije – politička akcija implicitni je poriv i poziv teksta. Tragika predstavlja reprodukciju nacionalnoga mita o nevoljama „usuda povijesti“, „spoznaju narodne sudbine“ kroz „mukotrpn put potlačenog dijela naroda“ (Vučetić 1965: 13), no i

sama autorica (no nipošto ne usamljena) *Velog Jožu* ne iščitava samo kao pripovijest o neuspjehu već kao pedagoški postulat nade za buduće „zrele“ borbe⁷.

Čini se da se problemu *ambivalencije* Nazorova *Velog Jože* mora pristupiti na način koji ju ne bi reproducirao u interpretacijama, već težio tome da je se prihvati kao inherentnu karakteristiku teksta, ali i Nazorovih nazora. Primjerice, tekst jest višeznačan, pa i značenjski oprečan, iz ključnoga razloga jer Vladimir Nazor *upisuje* dvojakosti, naime u poziciji je da ne može ne upisivati dvojakosti, razvidno je to u primjeru njegova dvojakog i ambivalentnog odnosa prema Talijanima (Bešker 2011), a što kulminira „vjerom u zajedničku humanističku tradiciju“ (Badurina 2011) i intrigantnom antologijom *Lirici croati* iz 1942. (Hace-Citra 2001; Badurina 2011) Nadalje, u poetičkom smislu, a o čemu je bilo riječi, Nazora se određuje dualnom i ambivalentnom oksimoronskom konstrukcijom „modernog antimodernista“ (Kravar 2006); Nazor stvara unutar vlastite autopoetike koja ne predstavlja linearan model nasljedovanja nekog od modernističkih manifesta, već svjesno hibridan model u kojem ima prostora i za neoromantičarske artikulacije i za poetičku praksu moderne.

Slijedeći teze, moglo bi se potvrditi kako je vjerojatna Nazorova namjera bila ispisati pripovijest kroz višestruko kodiranje. *Veli Jože* jest i pripovijest o „borbi“, o „slozi i neslozi“, emancipacijska političko-pedagoška pripovijest, no ujedno može biti i tekst koji funkcionira kao sama *reprezentacija* kolonijalnoga diskurza, i to posebno s razine pripovjedača koji se konstituira kao njegova predstavljачka instanca dajući izdvojenu, pa i povlaštenu vanjskofokalizacijsku poziciju kamarlengu Civetti i otvarajući zalag Bahtinovske dijalogičnosti. Dvostruko, točnije višestruko kodiranje *Velog Jože* očituje se i u naznakama kojima je moguće potvrditi da je Nazor tekst namijenio heterogenoj publici.

Pripovijest *Veli Jože* izdana je na početku u nekoliko različitih inačica, 1907. kao podlistak lista *Balkan* koji je izlazio u Trstu, zatim u Ljubljani 1908., u poznatom izdanju s ilustracijama Saše Šantela. Nazor je tekst i dalje dotjerivao i dorađivao, a nepodudarnost njegovih inačica važna je za ovu analizu. Spomenuti citirani duži odlomak u kojem se otkriva Civettino poznavanje i djelovanje kolonijalne rasističke matrice kao funkcionalnoga i djelotvornog diskurza u izdanju iz 1908. uklopljen je u narativni kontekst koji je izostavljen u poslijeratnim kritičkim izdanjima *Velog Jože*. Nakon spomenutog govora Civette u tekstu slijedi ulomak u kojem se otkriva da je njegovo djelovanje pod utjecajem nadnaravnih sila, on je u dosluhu s vješticom (koju i pozdravlja s „Bona sera!“ (Nazor 1908: 56)). Ta inačica potvrđuje argument da je druga, ona bez nadnaravnog upliva, ona najčešće pretiskivana (takva je i ona iz koje se citiralo u ovome radu, iz lokalno značajnoga izdanja Čakavskog sabora iz 1984., kao i ona iz edicije PSHK, 1965b), inačica koja je

⁷ Miroslav Šicel vjerojatno prednjači u pozitivnoj interpretaciji pripovijesti koja je za njega „ispunjena takvim optimizmom, spoznajom o vlastitim mogućnostima otpora bilo kojem tuđinu svojom snagom, koje često naš čovjek i sam nije svjestan“ (Šicel 2005: 158).

namijenjena i drugoj publici. Inačica iz 1908. prilagođena je tipu čitatelja kojima se diskurz zapadnoga rasizma mora anestetizirati i prerušiti ga u folklornu nadnaravnu motivaciju. Slijedom traga o više inačica i više kategorija ciljane publike, uključujući i djecu, moguće bi bilo i pretpostaviti da barem jedan sloj Nazorovih idealnih čitatelja predstavljaju i obrazovani pripadnici elita, upravo oni koji mogu prepoznavati i iščitavati djelotvoran kolonijalni diskurz, odnosno elite koje će postati nositeljima političkih promjena i koje bi, ostanemo li u mreži G. C. Spivak, morali biti nositeljima prosvjetiteljskog (dakle, uvijek kontaminiranog Zapadnim) „prevladavanja“ „dječjih bolesti“ političke i ekonomske emancipacije u nekoj zamišljenoj političkoj budućnosti⁸.

Nadalje, kako je Nazor sam pripadnik te „pokretne tampon-zone regionalne elite“ (Spivak 2011: 103), koji se želi obratiti različitim slojevima čitatelja, njegov vitalni „barbarin“ *Velj Jože* već je po tome u sebi hibridan i „zasićen“ lik. Nazorovo shvaćanje „barbarstva“ istovremeno je i Zapadno klasično Goetheovsko (Flaker 2001: 12), odnosno „ambigvitetno“ (isto: 12) i narodno kolektivno vitalno; ono je slika koju proizvodi promatrač između Zapadnog oduševljenja egzotikom, a koje djelomično i sam prihvaća, i između želje da se obrati „narodu“ kojem i sam pripada, potakne ga, pa i prosvjetiteljski instruirajući pokušavajući prevesti egzotiku u vitalizam autentične borbe. To je „nemoguća“, paradoksalna, oksimoronska pozicija, koja je istovremeno i egzogena i endogena.⁹ Lik Velog Jože stoga se ne može ostvariti kao jednoznačna i čista nacionalna predodžba nositelja subalternog.

Problem s ambivalentnošću kao inicijalnom i polaznom značajkom Nazorova pisanja u svjetlu postkolonijalne optike jest još elementarnije prirode i leži u samoj ambivalentnoj koncepciji „nacije kao naracije“ koju opisuje Homi Bhabha u članku „Diseminacija: vrijeme, pripovijest i margine moderne nacije“ (1992). „Dvostruko i

⁸ Iz takve perspektive moguće bi bilo iščitavati Nazorove pozicije izrečene u govoru 1943. u Slunju, objavljene u dnevniku *S partizanima*, i njegovo oduševljenje borbom u kojoj se „prvi put ... Hrvati napokon tuku za sebe“ (Nazor 1965b: 330). Ta bi borba objedinjavala proturječne značajke zamišljane borbe u *Velom Joži*: istovremeno sudjelovanje elita (njega samog) i narodni ustanak, i civiliziranost i vitalizam „barbarstva“ (usp. Flaker 2001), izvornost i autentičnost narodnog pokreta i sudjelovanje u antifašističkom projektu civiliziranog svijeta itd. No tu je ipak riječ samo o jednoj interpretativnoj mogućnosti jer, kao što je rečeno, Nazorovo je djelo pogodno za značenjska upisivanja.

⁹ Iznimno je zanimljivo kako Antun Barac još 1918. vrlo kritično progovara o Nazorovoj poziciji ispisivanja nacije, i to upravo u odjeljku u kojem spominje i *Velog Jožu*. Barac uočava upravo ključne probleme koji su u radu interpretirani postkolonijalnom teorijom, nesvjesni ih i reproducirajući: „Nacionalizan Nazorov boluje od unutarnje slabosti. On nije konsekventan, a konsekventnost je glavni uvjet, ako hoće da izvrši zadaću, koja mu se postavlja. Mi smo porod vuka i arslana, sinovi hajduka... a s druge nam strane stavlja žig ropstva (Robovi, Lirika 181.). On nije jedinstven jer se bazira na historiji, na ono, što je bilo davno, što nema nikakve veze s našim sadanjim životom... A ova se dva stajališta ne daju spojiti, jer naša historija nije izražaj naše nutrinje, nego produkt kojekakvih spoljašnjih prilika.“ (Barac 1918: 59)

rascijepljeno“ upisano je u proces *ispisivanja nacije*, poput Freudova „udvostručenja“, „pojam 'naroda' izranja u okviru niza diskurza kao dvostruko pripovjedno kretanje“ (isto: 165), ogleda se u „dvostrukom i rascijepljenom vremenu nacionalne reprezentacije“ (isto: 163), u problematiziranju „homogenosti moderne – naroda“ (isto: 161), u „'ambivalentnost(i)' nacije kao pripovjedne strategije“ (isto: 159). Bhabha u agumentaciji polazi i od jednog Bahtinova čitanja Goetheova *Putovanja po Italiji* u kojem Bahtin iščitava Goetheovu „viziju o nastanku nacionalnog identiteta u Italiji“ (isto: 162): „Za Bahtina upravo Goetheovo viđenje mikroskopske, elementarne, možda slučajne zvonjave zvona u svakodnevnom životu Italije otkriva beskrajnu povijest njezina lokaliteta (*Lokalität*), spacijalizaciju povijesnoga vremena“ (isto: 162).

Upravo je taj proces, takav postupak literarnog oživotvorenja „vizualne prisutnosti nacije“ (isto: 162) dokumentiran i *kod* Nazora i *od* samog Nazora. U predgovoru zbirci *Istarski bolovi* (1930) Vladimir Nazor opisuje prizor, sličicu, naratem koji ga je inspirirao za lik Velog Jože. Boraveći o Uskrsu 1907. (najvjerojatnije) u Motovunu Nazor sudjeluje u prizoru male spontane pobune, nereda seljaka protiv Motovunjana građana, a koju vodi jedan „dugonja“ koji pjeva „izbacujući iz grla pobjedničke krikove“ (Nazor 1928: 11). Sljedećeg dana Nazor primjećuje da se na tom seljaku nešto promijenilo: „u njegovim kretanjama, pa i na njegovom licu, nije više bilo svih onih tragova bojažljivosti i pokornosti“ (isto: 12). Nazor potom opisuje trenutak stvaranja predodžbe lika-orijaša, trenutak inspiracije:

Lik kmeta-orijaša stvori se najedanput – gotov i čitav – pred mojim očima. ... Ugledah ga pomaknuta u prošlost, u dane kad su njegovi gospodari bili još jači, on još slabiji, al je prva iskra samosvijesti već frcala iz njega. (isto: 12)

Motovunski seljak Nazoru postaje upravo onom Goetheovskom „vizijom“ koju opisuje Bahtin¹⁰ i taj opisani trenutak zapravo reproducira i potvrđuje, kroz Nazora kao promatrača kroz njegov pogled i projekciju pripadnika modernističke nacionalne elite, kroz upisano dvostruko vrijeme, inherentni dualizam nastajanja, proizvodnje, *ispisivanja nacije*.

Zaključak

Da se vratimo početnim opaskama, lektirni *Veli Jože* s pravom je kanoniziran tekst koji proizvodi i oslanja se na snažne nacionalne predodžbe i kroz koji se može na različitim razinama (tako i na onim metodičkim) progovarati o moderni, neoromantizmu, mitologiji ili usmenoj književnosti. Taj tekst, međutim, u svojoj kompleksnosti, naslojenosti i

¹⁰ Vrijedi dometnuti i Bhabhinu opasku kao još jednu potvrdu narativnog događaja ispisivanja nacije: „Nacionalno vrijeme postaje konkretno i vidljivo u kronotipu lokalnoga, pojedinačnoga, grafičkoga, od početka do kraja.“ (Bhabha 1992: 162)

zasićenosti, sa svojim unutarnjim proturječjima ukazuje i prikazuje *ambivalentnost*, dvojakost, *hibridnost*, *dijalogičnost* i *polilogičnost* u procesima stvaranja, u proizvodnji i *ispisivanju nacije*, te se čini uputnim upravo tim kvalitetama teksta pristupiti i pristupati, postavljati ih u prvi plan, radije nego *Velog Jožu*, a potom i Nazora i njegov opus, podvoditi kroz ideološki redukcionizam ili različita upisivanja ili prisvajanja značenja.

LITERATURA

Alber i Fludernik 2010

Jan Alber i Monika Fludernik (ur.), *Postclassical Narratology. Approaches and Analyses*, Columbus 2010.

Badurina 2009

Natka Badurina, *Nezakonite kćeri Ilirije. Hrvatska književnost i ideologija u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb 2009.

Bahtin 1989

Mihail Bahtin, *O romanu*, Beograd 1989.

Barac 1918

Antun Barac, *Vladimir Nazor*, Zagreb 1918.

Barthes 1992

Roland Barthes, „Uvod u strukturalnu analizu pripovjednih tekstova“, u: Vladimir Biti (ur.) *Suvremena teorija pripovijedanja*, Zagreb 1992., 47-78.

Bertoša 1986

Miroslav Bertoša, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću (I i II)*, Pula 1986.

Bešker 2011

Inoslav Bešker, „'Ova mržnja stara' – Nazor i stereotipi o Talijanima u hrvatskoj štokavskoj književnosti“, *Croatian Studies review, Časopis za hrvatske studije* 7, Zagreb 2011., 31-48.

Bhabha 1992

Homi Bhabha, „Diseminacija: vrijeme, pripovijest i margine moderne nacije“, u: Vladimir Biti (ur.) *Politika i etika pripovijedanja*, Zagreb 1992., 157-190.

Biti 2000

Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb 2000.

Bošković Stulli 1959

Maja Bošković Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959.

Brešić 2008

Vinko Brešić, „Predgovor“, u: Nazor, Vladimir, *Veli Jože, Voda i druge priče*, Zagreb 2008., 5-9.

Flaker 2001

Aleksandar Flaker, „Nazor: u očekivanju barbara“, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova III. (Vladimir Nazor) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 2000. godine u Splitu*, (ur. Mirko Tomasović i Vinka Glunčić Bužančić), Split 2001., 7-15.

Franković 2012

Sanja Franković, *Maslina i sveti lug*, Zagreb 2012.

Foucault 1998

Michel Foucault, *Aesthetics, Method and Epistemology*, New York 1998.

- Genette 1992
Gérard Genette, „Tipovi fokalizacije i njihova postojanost“, u: Vladimir Biti (ur.) *Suvremena teorija pripovijedanja*, Zagreb 1992., 96-115.
- Gjurgjan 1995
Ljiljana Ina Gjurgjan, *Mit, nacija i književnost „kraja stoljeća“: Vladimir Nazor i William Butler Yeats*, Zagreb 1995.
- Hace-Citra 2001
Renata Hace-Citra, „Nazorovi *Lirici Croati*“, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova III. (Vladimir Nazor) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 2000. godine u Splitu*, (ur. Mirko Tomasović i Vinka Glunčić Bužančić), Split 2001., 36-44.
- Jelčić i Pavletić 2008
Dubravko Jelčić i Vlatko Pavletić, „Fantomaska pjesma“, *Vijenac*, br. 365, 2008.
- Kravar 2001a
Zoran Kravar, „Ideologem nacionalnoga srednjovjekovlja u Nazorovim *Hrvatskim kraljevima*“, u: Nikola Batušić, Zoran Kravar, Viktor Žmegač, *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*, Zagreb 2001., 157-162.
- Kravar 2001b
Zoran Kravar, „Mitski secesionizam“, u: Nikola Batušić, Zoran Kravar, Viktor Žmegač, *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*, Zagreb 2001., 275-279.
- Kravar 2006
Zoran Kravar, „Jedinstvo u mnoštvu. Pred književnim djelom Vladimira Nazora“, u: Vladimir Nazor, *U krugu čudesu*, Zagreb 2006., 5-28.
- Mihanović 2003
Nedjeljko Mihanović, „Nazorov državotvorni aktivizam“, u: Josip Bratulić i Tonko Maroević (ur.) *Nazorovi dani: zbornik radova: 1996.-2002.*, Postire, Zagreb 2003., 109-117.
- Milanja 1999
Cvjetko Milanja, „Predgovor“, u: Vladimir Nazor, *Izbor iz djela*, Vinkovci 1999., 7-18.
- Nikočević 2008
Lidija Nikočević, *Iz etnološkog mraka. Austrijski putopisi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća*, Pula 2008.
- Paščenko 2003
Evgen Paščenko, „Vladimir Nazor i problem proučavanja mitološke kulture Hrvata“, u: Josip Bratulić i Tonko Maroević (ur.) *Nazorovi dani: zbornik radova: 1996.-2002.*, Postire, Zagreb 2003., 33-42.
- Paščenko 2011
Jevgenij Paščenko, „Mitološka simbolika u Nazorovom stvaralaštvu“, *Croatian Studies review, Časopis za hrvatske studije* 7, Zagreb 2011., 141-156.
- Raspudić 2010
Nino Raspudić, *Jadranski (polu)orijentalizam: prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*, Zagreb 2010.
- Said 1979
Edward W. Said, *Orientalism*, New York 1979.

Sommer 2012

Roy Sommer, „The Merger of Classical and Postclassical Narratologies and the Consolidated Future of Narrative Theory“, *DIEGESIS. Interdisziplinäres E-Journal für Erzählforschung / Interdisciplinary E-Journal for Narrative Research* 1.1. 2012, 143-157.

Spivak 2011

Gayatri Chakravorty Spivak, *Nacionalizam i imaginacija i drugi eseji*, Zagreb 2011.

Šicel 2005

Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti: Knjiga III. Moderna*, Zagreb 2005.

Šišović 2009

Davor Šišović, „Nazorov 'Veli Jože'“, *Sušačka revija* 64, 2009.

<http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=64&C=4> [pristup: lipanj 2015]

Škvorc 2011

Boris Škvorc, „Utjecaj kolonijalnih ishodišta i postkolonijalnih okvira na čitanje (pričanje) nacije kod Andrića, Krleže i Nazora“, *Croatian Studies review, Časopis za hrvatske studije* 7, Zagreb 2011., 169-230.

Vučetić 1965

Šime Vučetić, *Vladimir Nazor*, u: *Vladimir Nazor, PSHK knjiga 77. (1. Pjesme, Medvjed Brundo...)*, Zagreb 1965.

Vučetić 1976

Šime Vučetić, *Vladimir Nazor: čovjek i pisac*, Zagreb 1976.

Weinreich i Honegger 2006

Frank Weinreich i Thomas Honegger, *Tolkien and Modernity*, Zollikofen 2006.

IZVORI

Nazor 1908

Vladimir Nazor, *Veli Jože. Istarska priča*, Ljubljana 1908.

Nazor 1913

Vladimir Nazor, *Istarske priče*, Zagreb 1913.

Nazor 1930

Vladimir Nazor, *Istarski bolovi*, Zagreb 1930.

Nazor 1965a

Vladimir Nazor, *PSHK knjiga 77. (1. Pjesme, Medvjed Brundo...)*, Zagreb 1965.

Nazor 1965b

Vladimir Nazor, *PSHK knjiga 78. (2. Veli Jože, Priče, Od Splita do piramida, S partizanima)*, Zagreb 1965.

Nazor 1984

Vladimir Nazor, *Istarske teme. Knjiga druga*, Pula, Rijeka, Opatija, Rovinj, Zagreb 1984.

SAŽETAK

Postkolonijalno čitanje Nazorove pripovijesti *Veli Jože* otkriva mjesta u tekstu u kojima se mogu iščitati elementi produkcije i reprodukcije, prezentacije i reprezentacije kolonijalnoga diskurza i rekonstitucija kolonijalnoga subjekta nasuprot dosadašnjim dominantnim interpretacijama teksta kao priče o narodnoj borbi, borbi protiv eksploatatora i o potrebi narodne sloge. Ta mjesta pozivaju na razradu i interpretaciju alatima postkolonijalne kritike pri čemu se pokazuje kako je Nazorova ambivalencija zapravo imanentan element postupku *ispisivanja nacije*. U tome smislu nakon provedene analize u radu se dolazi do zaključka kako je *Veli Jože* s pravom kanoniziran tekst koji proizvodi i oslanja se na snažne nacionalne predodžbe kroz koji se može na različitim razinama progovarati o moderni, neoromantizmu, mitologiji ili usmenoj književnosti. Međutim, istodobno ukazuje i na *ambivalentnost*, *dvojakost*, *hibridnost*, *dijalogenost* i *polilogičnost* u procesima *ispisivanja nacije*. Zato se čini uputnim upravo tim kvalitetama teksta pristupati i postavljati ih u prvi plan radije nego *Velog Jožu*, a potom i Nazora i njegov opus, podvoditi kroz ideološki redukcionizam ili različita upisivanja ili prisvajanja značenja.

SUMMARY

Postcolonial reading of "Veli Jože" by Vladimir Nazor

The allegorical tale *Veli Jože* by Croatian modernist writer Vladimir Nazor, text that has for decades been present in school curricula and often interpreted as the story about the national struggle against Venetian oppressors, is analyzed in this paper using the postclassical narratology and postcolonial theory as the main interpretative optics. Research and interpretations of the work of Vladimir Nazor show that his ideological and poetical positions are in general ambivalent, hybrid and polilogical. The close reading analysis of *Veli Jože* reveals several significant narrative elements, especially in the tale's closure, that can be identified as the problematic moments of reproduction and representation of colonial discourse, thus opening postcolonial theory as its' interpretation framework. Writing from the position of subaltern, described by Gayatri Chakravorty Spivak, is *per se* problematic, while Homi Bhabha notes that the process of "narrating the nation" presupposes dualism, ambivalence and ambiguity. The interpretation shows that the canonical text that tends to reproduce national mythologies fails at many levels to be read as unambiguous.

Keywords: Vladimir Nazor, Veli Jože, postcolonial criticism, discourse, nation, interpretation